

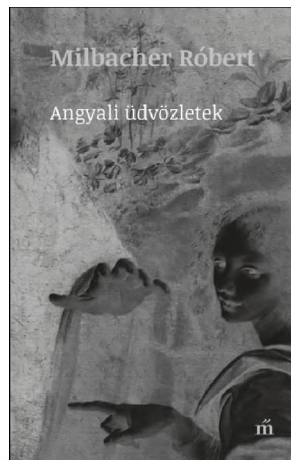
# SEKRESTYÉS PISTA EVANGÉLIUMA

*Milbacher Róbert: Angyali üdvözetek*

Az európai képzőművészet egyik nagy toposza volt évszázadokon keresztül az angyali üdvözet, az a jelenet, amikor Gábriel arkangyal közli Szűz Máriával, hogy gyermeket vár. Ezt a rendkívüli eseményt imába is foglalták, ez az Üdvözlégy vagy az Ave Maria, mely szintén rengeteg feldolgozást ért meg az elmúlt pár száz évben. Amennyiben a cím felől szeretnénk értelmezni Milbacher Róbert újabb, harmadik regényét, akkor ez jó kiindulási alapnak tűnik, hiszen az európai kultúra egyik alapsztorijáról van szó. Ez az esemény azonban általában egyes számban szokott szerepelni, ritkán kerül címhelyzetben többes számba, és éppígy a kultúrtörténet is angyali üdvözetként hivatkozik rá. Holott Zakariás (a regény főszereplője) előtt is megjelent Gábriel, tudtára adva, hogy felesége, Erzsébet – idős kora ellenére – gyermeket vár.

A többes szám valószínűleg nem az *Angyali üdvözet* címen forgalomba hozott számos műalkotásra utal, hanem az angyal látogatására Máriánál és Zakariásnál. A két eseményt az is szoros kapcsolatba hozza egymással, hogy mindkétszer egy-egy, a kereszténység történetében alapvető jelentőséggel bíró személyiség világrajövetelét jelenti Gábriel. Ezen túlmenően azonban a cím többes száma arra is utal, hogy Zakariás angyali üdvözlete „felzárkózik” a Máriáé mellé, annak egyenrangú társa, ami pedig azt sejteti, hogy két születendő gyermek között sincs hierarchia. S ezzel máris a regény kellős közepén járunk, az eretnek szekták és az apokrif iratok világában, melyek egy része Keresztelő Szent Jánosban látja a Megváltót.

A szöveg éppen ebben az erőterben értelmeződik: a kanonikus és az apokrif, a szent és a profán dialektikájában, ráadásul két idősíkot is megnyitva: a bibliai idők régmúltját és a Kádár-kor közelmúltját. Végleteket tükröz egymásba, és ebben a feszültségben próbál választ találni az úgynevezett végső kérdésekre. Ahogyan egy, a szerzővel készült beszélgetésben is olvashatjuk: *„A regény minden titokzatossága és megválaszolhatatlansága mellett olyan témákat sorakoztat fel, mint az igazság megismerhetősége, szent és profán viszonya, áldozathozatal, szenvedés és remény. Hogy látod, mennyiben firtatja a könyv ezeket a nagy bölcséleti és morális kérdéseket?*



Szerénytelenül azt mondhatnám, hogy vannak-e más kérdések, amikkel még érdemes foglalkozni az irodalomnak egyáltalán. Persze közben azt is tudom, hogy ezek lerágott csontok, és szerencsére válasz sem adható rájuk, ezért igyekeztem elkerülni a bölcsészkar folyosókon tanult diskurzusokat, ezért játszódik több történeti, stílári és szociológiai szinten. Az érdekelt az úgynevezett »nagy kérdések« kapcsán, hogy a legkülönbélebb regiszterekben hogyan tehető fel, és milyen

---

*Magvető Kiadó  
Budapest, 2020  
230 oldal, 3499 Ft*

válaszkísérletek szülehetnek rájuk.”<sup>1</sup> A szerző válaszából kiderül, hogy a regénytestet volta-képpen a saját metadiskurzusa is: azt is problematizálja, hogy egyáltalán feltehető-e a „nagy kérdések”, és ha igen, akkor hogyan, ha nem, akkor pedig mit tehetünk.

A történet három szálon bonyolódik, az egyik a már az első regényből, a *Szűz Mária jegyeséből* is ismert Kádár-rendszerbeli falu világa, és a főszereplői a meghalt Esperes, a pap és a púpos Sekrestyés Pista, aki élete vége felé közel állt hozzá, és iratokat másolt neki. Ez a profán szál egy vallástalan korban játszódik, melytől távol áll bármiféle hit és szentség, ezek gyakorlása egy nagyon szűk közösségre maradt. A történet elég erősen kezdődik, *in medias res*: a halott papot csak három nap után (amikor már szaga volt) tudták kihozni a plébániáról, mert Pista áramot vezetett a kerítésbe, ráadásul a halottnak nem volt meg a feje. A narrátor innen indít, innen kezdi felgombolyítani, összefűzni a szálakat, visszamenve a múltba, szétnézve alaposan a jelenben, sorra véve a falu lakóit, helyi pletykákra, szóbeszédre („azt beszélnek az emberek...”, [9.]) támaszkodva, ráérősen.

A narrátor személye éppoly kérdéses, mint a *Szűz Mária jegyesében*, hamar kiderül róla, hogy mindenkit ismer, mindenkiről mindent tud, bennfentes, szószátyár. Az azonban kérdéses marad, hogy miért és milyen indítatásból mesél történeteket a falu lakóiról. Ha történeteit csupán helyi használatra szánja, annak nem sok értelme van, ha azonban a tágabb nagyközönségnek, akkor érthetetlen, miért nem igyekszik a beszédmódját felfelé stilizálni, ahogyan ez általános az egyszeri emberek között, akik között általában igen erős a „felfelé” való igazodás kényszere. Amennyiben ez nincs jelen, akkor az alighanem tudatos döntés következménye, ami pedig már arra utal, hogy a narrátor nem is olyan naiv, a természet vadvirága, mint ezt elhitetni igyekszik magáról. A szövegnek mindenesetre határozottan jót tesz ez az előbeszéd dikcióját imitáló elbeszélés mód, a bűbajos trágárságokkal egyetemben.

A falusi szál első felében olvashatjuk az öreg zsidó pap történetét Pista elbeszélésében, ahogyan az Esperestől hallotta, aki az utóbbi időkben másról sem tudott már beszélni, sőt, „mintha nem lenne egészen önmaga” (69.). Pista szerint a zsidók vették el az eszét, főleg az, aki egyszer csak meglátogatta, és huzamosabb ideig vendégeskedett nála. „Utána változott meg az Esperes, ezt mindenki tudta, amiután eltűnt a plébániáról az az ember, utána lett olyan furcsa, meg prédikált mindenfélétet összevissza” (70.). Pista hosszasan mesél az Esperesről és erről a furcsa, régi zsidó papról, s ezzel ez a történet is beépül a falu legendáriumába, a közös anekdotakincsbe. A furcsa Esperes története és az ő története a zsidó papról egy lesz a faluban keringő sok-sok történet közül, melyek hősei a maguk módján szintén furcsa emberek. Ezzel a hétköznapi történetek is megemelődnek, és a szakrális történet is profanizálódik, egy szintre nivellálódnak.

Az elbeszélő tudásának határait is jelzi, hogy igen sűrűn hivatkozik egy bizonyos Titire, akit tájékozottabbnak tart saját magánál, noha tisztában van az előítéleteivel. Titi tűnik számára biztos forrásnak a bibliai ügyeket illetően is, hiszen ismer olyan szavakat, mint a „szodomita”, melynek jelentését és eredetét az *Élet és Tudományban* olvasta. Továbbá Titi az, aki viszonylag korán gyanítja az igazságot az Esperesről, és azt is, hogy a titok nyitját Icuka néninél kell keresni. Titi homályos sejtései végül igaznak bizonyulnak, és a falusi szál zárójelenetben meséli el, mit tudott meg az Esperes múltjáról. A narrációban itt is van egy csavar, hiszen mire idáig eljutunk, addigra a faluban már senki sem volt kíváncsi Titi „tudományára”, mindenki unta az okoskodásait, ezért ezt az ellenállást áttörve kellett elmondania, amit akart.

Furcsa Titi szerepe ebben a történetben. Világos, hogy szeret a dolgok végére járni, de kicsit túlzottnak tűnik az a buzgalom, amellyel az Esperes ügyeit firtatja, és a falusi szál szerkezetileg is aránytalanná válik azzal, hogy a végén a nagyjelenetben két részletben tudjuk meg az elhunyt pap igaz történetét, miközben az összes többi, beékelődő történetet

<sup>1</sup> Görfől Balázs: Eretnekek és messiások. Milbacher Róbertet kérdeztük frissen megjelent *Angyali üdvözetek* című regényéről <http://www.jelenkor.net/interju/1836/eretnekek-es-messiasok>

rövidebben elintézi a narrátor. Sok apró kis anekdotát olvashatunk a falu lakóiról, ezek jobbára szórakoztatók és viccesek, Bandikáról, a kicsit együgyű fiúról, Sovány Jóska özvegyéről, a szép Margitról, Jucikáról és Kálmánkáról, és a többiekről.

Titit valami készítette belülről, hogy kiderítse az igazságot, és arra is, hogy ezt megoszsa másokkal is. De mivel senki sem figyelt oda rá eleinte, ezért „odaült a Szirony Gyurka mellé [...], és úgy tett, mintha csak neki beszélne, de azért jó hangosan, hogy mindenki hallja, amiket mond” (187.). Ekkor derül ki, hogy az Esperes kikerestelkedett zsidó volt – noha ezt Titi már régebben is mondta, csak nem hittek neki –, de aztán a Püspökatyva levette róla a kezét és az egyház áldását, mert eretnekké vált. Azt még megbocsátották neki, hogy a szocialista új világ kedvéért otthagya az egyházat egy időre, de azt már nem, hogy megingott a hite a keresztény dogmatikában, és egy olyan szekta befolyása alá került, mely Keresztelő Szent Jánost Jézus testvérének hitte, és vele egyenrangúnak.

Ez a finálé arra hasonlít, mint amikor a krimik végén a detektív mindenkit, aki életben maradt, összehív a könyvtárszobába, és leleplezi a gyilkost: „És akkor Titi, mert úgy érezte, itt az igazság pillanata, kikéretett magának még egy hubit is, mintha csak ünnepelne valamit...” (207.), és akkor árulja el a többieknek, hogy az esperes különös látogatója régi barátja volt még a szemináriumból, aki Ausztrálián keresztül Izraelbe került, és itt „belekeveredett egy olyan szektafélébe, vagy mibe, ahol főleg csak keresztelték egymást az emberek a folyóban állva, azokat is, akik csatlakozni akartak hozzájuk, meg feszít várták a mesijást...” (208.). (Közbevetőleg érdemes megjegyezni, hogy a *Nincstelenek* megjelenése óta a mesijás szóról első körben Borbély Szilárd regénye jut az olvasó eszébe, és hozza magával annak kontextusát a messiás vonatkozásában.)

A profán, falusi szál mellett van két másik is, melyek a régmúltban játszódnak, az egyik, a szakrális, egy evangéliumot imitál, a másik pedig történeti elbeszélés, mindkettő Keresztelő Szent János születésének körülményeit és életét meséli el. Az evangéliumi szál igazi stílusbravúr, Zakariás és felesége, Erzsébet rejtélyes és misztikus története. Az idős papot szolgálatra hívják a Templomba, de előtte jelenést lát, és áldozás közben megjelenik számára Gábrriel arkangyal, és elmondja neki, hogy idős felesége gyermeket fog szülni, akit Jánosnak nevezzenek. S mivel az öregúr hitetlenkedett, ezért az égi erők elnémitják mindaddig, amíg a jövendölések be nem teljesednek. Gábrriel arkangyal ezután Erzsébethez ment, és neki is elmondta az örömhírt. A terhesség előrehaladtával az angyal Máriával is tudatta, hogy a rokona gyermeket vár, aki elment hozzájuk, hogy segítsen a szülésnél. Miután a gyermeket megkeresztelték, Zakariást is feloldották az égiek a némaság alól. Amikor pedig a gyermek betöltötte a 12. életévét, el kellett hagynia a családi házat, a Sós-tenger környékére került, ahol egyszer csak megszállta a Szent Lélek, és kinyilatkoztatta általa, hogy Jánossal teljesedik be az Írás, és az ő feladata elvinni az örömhírt a szegényeknek. Erre elzavarták a pusztába, ahol kísértéseknek volt kitéve, majd a Szent Lélek a Jordán partjára vezette, ahol elkezdte megkeresztelni az embereket és prédikálni a bűnösök ellen. A történet végét pedig jól ismerjük: Salomé János fejét kérte az apjától, Heródestől.

A történeti szálnak a Kádár-kori történethez hasonlóan kérdéses a narrátora, és éppúgy bennfentes, mint a másik, a közösségre, a közösségben terjedő szóbeszédre hivatkozik, valamiféle kollektív tudás nyilatkozik meg általa. A történetet így kezdi: „Zecharjáról, erről az Abija rendjéből való papról lényegében annyit tudhatunk csak, amennyit a tanítónk jónak látott megosztani velünk. [...] Azt meg soha nem mertem megkérdezni tőle egyikünk sem, hogy ő maga ugyan miféle forrásokra támaszkodik, mert azért annyit már akkoriban is lehetett sejteni, hogy alig maradtak fenn róla hitelesnek tekinthető és így minden gyanú felett álló följegyzések. [...] Valójában, ha őszinték akarunk lenni magunkhoz, még az ismertté vált, többek által felhasznált adatoknak a tényszerűségéről sem lehetünk meggyőződve” (15.). Az elbeszélő tehát már a történet kezdetén elbizonytalanít az elbeszéltek hitelessége felől, és a továbbiakban is inkább azt részletezi, miért és hogyan nem ismerhetjük

meg a teljes igazságot. Amit pedig mégis, azt a Tanítón keresztül, aki azonban megtiltotta neki és társainak, hogy bármit is leírjanak. A narrátor azonban a szabályt megszegve mégis lejegyzí, amit hallott tőle Zecharjáról. A történetet átszövő bizonytalansági effektus bizony régről ismerős a kilencvenes évekből, a posztmodern irodalom fénykorából, és talán túlságosan is erősen jelen van a regényben, túlságosan is felhívja magára a figyelmet, kevesebb több lett volna.

A hallottak zavarba ejtően részletesek, túllontúl is azok, hiszen a narrátor aprólékosan elbeszéli, hogyan kelt fel éjjel az idős pap, hogy szükségét végezze, mik járnak a fejében, hogyan éli meg teste öregedését, és ez egy kicsit vontatottá teszi a történetet. Mindezen részletek forrásául pedig meglepő módon Elisévát nevezi meg. A történet a továbbiakban csaknem követi az álevangéliumot, hol erre, hol amarra hivatkozik, van, amikor egyenesen Zecharjára, máshol pedig csak azt mondja egy-egy eseményről, hogy arról bizony nem lehet pontosan tudni, hogyan történt meg. Ugyanakkor pontosan értesülünk a házaspár külső és belső életének minden rezdüléséről, Eliséva születéséről például Mirjamra, a kis rokonlányra hivatkozva, aki jelen volt és segédkezett. A történet úgy folytatódik, ahogyan az evangéliumi számban, aztán a IX. fejezetben furcsa fordulatot vesz.

Egy nyomorúságos hajnalon történik, hogy Eliséva belefáradt ura ápolásába, kisiet utána a szabadba, hogy segítsen neki. Mindketten őszek, öregek, megviseltek és fáradtak, és az asszony, valamint a hamarosan felébredő Mirjam nem értik, hogy „miféle gyermekről beszélhetett nekik Zecharja, mégis miféle zavaros fantazmagóriák keríthették hatalmába az elméjét a hosszú agónia alatt” (199.). A következő fejezetben ismét arról olvashatunk, hogy az idős ember hosszasan beszél egy csodálatos gyermekről, „aki a Fény fiai között nő fel, kétszer tíz évig tanulva a rabbik bölcsességét, és újabb tíz esztendeig szolgálva tisztaságukat az Úr parancsolatai szerint, amíg egy napon megszólítja majd az Úr, hogy elhívja prófétálni a Nagy Parázna ellen, aki Baál isten szolgájává szegődött” (210.).

A X. fejezettől kezdődően szó sincs arról, hogy Zecharjának és Elisévának gyermeke született volna, ugyanakkor az idős, reszketeg férfi elragadtatott pillanataiban egy gyermekről prófétál, miközben a felesége reszketve várja, mikor távozik az élők közül. Csak hogy az öreg felerősödött, és egyfolytában a várost járta, miközben egy titokzatos gyermekről beszélt, aztán egyszer csak eltűnt. De ezt is lehet fokozni: a XI., egy bekezdésnyi fejezetben pedig már arról van szó, hogy „Mirjam, ez a Nasratból származó, Dávidnak házából való kicsi lány Eliséva ölen megszülte Zecharjának, ennek az Abija rendjéből való papnak a gyermekét” (226.). A történeti számban tehát jókora törés van, három különböző végkifejletről ad számot az elbeszélő, anélkül, hogy reflektálna erre, noha egyébként számos alkalommal ad hangot a hallott történetek hitelességével kapcsolatos kételyeinek. Mivel e mögött az elhallgatás mögött tudatosságot kell feltételeznünk, ezért itt vagy az olvasó megvezetéséről van szó, vagy teljes elbizonytalanításáról. Akármelyikről is, sajnos nem világos, mi ennek a tétje, hacsak nem az, hogy lám, semmilyen történetben nem bízhatunk, nem ismerhetjük meg a teljes igazságot még az identitásunk, vallásunk alapjait képező történetek felől sem – ami tanulságnak elég soványka.

Ráadásul, ha hihetünk sekrestyés Pistának, akkor az Esperes éppen ezekhez a dokumentumokhoz jutott hozzá. Ez a kétséges hitelű történet évszázadok múltán is emberek életére tud még befolyást gyakorolni, amitől az egész még bonyolultabbá, sőt, egészen félelmetessé válik. Hiszen a Kádár-kori öreg pap is úgy halt meg, hogy egyre gyengébb lett, reszketeg, mint Zecharja, továbbá levágták a fejét, mint Keresztelő Szent Jánosnak. A bibliai motívumok, a szent történetek és események évszázadok távolából is hatással vannak a jelenre, legyen az akármilyen profán, vallástalan. Azt azonban nem tudjuk meg, hogy az evangéliumi történetet ki olvassa, ki olvashatta, kiknek a körében terjedt, terjedt-e egyáltalán, hol jelent meg, megjelent-e egyáltalán. Volt-e lehetősége az Esperesnek arra, hogy hozzáférjen, volt-e lehetősége bárkinek, hogy hozzáférjen.